

De végre is, mit kereshetett Georgius de Hungaria 1499-ben az utrechti püspökség Ysselentúli részében?

Groningában a középkor végén két főiskola volt: a «*fratres communis vitae*» iskolája és a Szent Márton templomáé. Ez utóbbi oly híres volt, hogy százával tódultak oda a tanulók Német-, Olasz-, Francia- és Spanyolországból; a mi György mesterünket is alkalmasint ez az iskola csalta Groningába.

További kutatásoknak kell eldönteni, vajjon csakugyan volt-e azon időben Georgius de Hungaria Groningában, akár mint tanuló, akár mint tanító; valamint további kutatások fogják eldönteni azt a kérdést is, vajjon az a Magyar György dominikánus szerzetes, kiről Toldy Ferencz a M. Nemzeti Irodalom Történetében (II. 57. l.) azt írja, hogy «*De ritibus Turcarum*» czímű kéziratát Rómában in Collegio S. Mariae ad Minervam őrzik, nem egy személy-e a mi György mesterünkkel?

Hogy e kutatásokban historikusaink és bibliografusaink is résztvehessenek, a M. Tud. Akadémia György mester arithmetikáját hiven lemásoltatta és a Matematikai Értekezések során közre fogja bocsátani.

I. RÁKÓCZY GYÖRGY UDVARI ISKOLÁI TÖRTÉNETÉHEZ.

SZILÁGYI SÁNDORTÓL.

I.

Volt-e öreg Rákóczy Györgynek más udvari iskolája is azon az egyen kívül, melyről eddigelé tudomásunk van, t. i. azon kívül, melyben két fiát, Györgyöt és Zsigmondot neveltette s mely Fejérvártt a kollégiummal állott kapcsolatban, s ha igen, mik voltak ezek az iskolák, erre a kérdésre akarok felelni egy pár rendkívül érdekes levél bemutatásával, melyek alkalmasak ugyan a kérdésre némi világot deríteni, de még alkalmasabbak arra, hogy a szakembereket további kutatások eszközlésére serkentsék.

Mert maga a fejérvári iskola kétségtelenül nem volt egyéb, mint egy arra szánt intézet, hogy a fejedelem fiai néhány főuri

és nemes gyermekkel tudományos kiképzetésben részesüljenek, s ezen alakjában, amint rendeltetésének megfelelt, meg is szűnt: ilyen értelemben vett «udvari scholáról» ez egyen kívül másról szó sem lehet. Hanem hogy ezen kívül is voltak udvari iskolák, az alább közlendőkből ki fog tűnni.

Mielőtt az ezekre vonatkozó adatokat bemutatnám, még a fejevári udvari iskola történetéhez akarok egy érdekes adalékkal járulni.

Azt, a mit a fejevári kollégium mellett felállított udvari iskoláról összegyűjthettem, felhasználtam Rákóczy Zsigmond életrajzában, (19—39. ll.) Meglehetősen anyag állott rendelkezésemre: Szalárdy Siralmas Krónikája, (II. könyv, 3. fejezet), a Pallas Dacica, a Schola triumphans s a Rákóczyak levelezéseiben megőrzött adatok. S ha magának az iskolának szervezetét, a tananyag beosztását ismerjük is, a legfontosabbak: a fejedelem utasítása, az iskola törvényei, még lappanganak. Mert biztosra vehetjük, hogy voltak ilyenek; sokkal csekélyebb fontosságú dolgokra vonatkozólag is adtak ki abban az időben utasításokat.

Azonban még az iskola belső életéhez is kaphatunk új anyagokat. Ilyen Keresztury levele Herczeghez, mely újabban az országos levéltár rendezése közben került napfényre. Kereszturyt, az iskola első tanárát és igazgatóját terjedelmesen és rokonszenvesen jellemzi egyik tanítványa, Bethlen Miklós; de azt a kedves, jókedvű, tréfára hajló férfiút, kit éppen ezen tulajdonai tettek kiválóan alkalmassá az ifjú herczegek nevelésére, ebből a leveléből tanuljuk megismerni, ebből látjuk, hogy a száraz, szigorú, kiméletlen hittani vitaíró éppen nem zárkózik el az élet örömei elől. Herczeg Zsigmond főudvarmesterhez írta ezt a levelét, néhány hóval előbb hogy György úrfi az iskolából kilépett az életbe. Ez a Herczeg Zsigmond volt megbízva a felügyelettel az iskolára, mondhatni curatora volt annak, s az a Barakonyi és Bálpataky, kik e levélben említettnek, a két herczeg mellé felügyelőül, udvarmesterül voltak beosztva. Annyi bizonyos, hogy kedélyes, víg élet volt az iskolában; a herczegek maguk is verseltek deákul, magyarul. Érdekesebben, mint az alábbi levél vázolja, le sem lehetne írni ezt az életet.

Keresztury Pál levele Herczeg Zsigmondhoz 1637. május 3.

Szolgálatomat ajánlom kldnek, mint nekem jóakaró uramnak.

Mikor az urak ő ngok irának kldnek, szándékom vala, hogy én is írnék, de ebéd után indulván Monoki uram, nem lón időm az írásra, mostan is talán jókor vagyok. Hála istennek mi mindnyájan jó egészségben vagyunk, csak az egy Putnoki uram nyomorog szegény, itilem köszvénye nagyon, szörnyen furdalja, szorongatja, veszekedik szegény, próbálgatja mindazáltal magát, ha lehetne, nem maradna el ez mostan utról, talán reá érkezik nyavalyás, biztatják hogy az útban megkönnyebbedik; igen meg talált volt szegény szeppenni, hogy másképen lesz a dolog, mivel az ő köszvénye nem olyan, mint egyéb jámboré, hanem ágyékát, hasát, bonczát ostromolja, elnyúlt az ágyon, mint valami áldozatra rendeltetett állat, mindazáltal néha néha jókedve nagyon, nem hagyná a régi jó természetét.

Sz. György poharát igen meglakók, vígan, semmi szomorúság hála istennek nem elegendék közinkben. Zsigmond innepét is ékesítők, de nem oly módosan, mind kld ittlétében, mert ebédén csak szokásunk szerint egy asztalra készülénk, melyet szomorú gyomorral visel vala Zsigmond uracska; de azután feltalalván rendit, megvidula és vacsorára pompásan két asztalra telénk és igen vígan lakánk. Bezzeg kezemben nagyon most a dolog: gazdagul a ládám, az szép poharakat, kupákat rejtegetem; akarnám ha tovább mulatna kld odafelé, talán fényesebb lenne nekem is a tálam, de erről ezután többet. Az urak ismét írának vala kldnek, de nem lón idejek reá, magam vagyok bizonyosság.

Az úr ő nga irt vala egy éneket magyarul, melyet naponként dudoltattunk is a Barakonyi uram inasával, ezt is, noha nem mondta, de igen ránczos fővel hallgatta Zsigmond úr, örömet irt volna ő is, de szintén akkor volt foglaltos verseknek írásában, melyet mikor elvégzett volna, diákul megfordítá az Gyurkó énekét azon nótára, melyet kldnek kiküldött, olvastassa kld másokkal, mivel itt is igen megolvasták az emberek, a kik ehez értettek.

Leo megmaradott, de a judex conventioját kellett venni, mert urok különben nem akarta, s ez felől nagyon nagy baja, most is Zsiga igen sollicitálja urunkat, meg nem adatott ez ideig, nem tudom mint leszén.

A több dolgok között vagyunk nagy búsulásban, nem is tudom mint gázolunk ki belőle, széjjel ide s tova postákat küldöttünk az egész országban, hogy valamennyi mézet találjanak, elfoglalják az ifjú urak ő ngok számára, borokat édesítettünk éjjel nappal, mivel úgy értettük, hogy a nagy édes boroktól úgy hozzá

vette a kegyelmed szája és ajaki az édességet, hogy ha az erdélyi savanyú bor azt csak illetné is, hallatlan búsulás érné kldet. Akarnák az urak ő ngok érteni, hány negyvenes bort kellene kld számára édesíteni és ilyen közönséges mézzel avagy nádmézzel és avval is ha velenceivel, vagy indiaival, ismét felettébb legyen-e az édessége, avagy fele rész szerént? ismét, melyik pinczébe kell rakni az méztül édesült borokat? Kegyelmed idején tudósítson bennünket, meglátja kld mi lesz.

Ha pedig felénk indul kld, ajakát oltalmazza savanyító szőlőtül, hogy valamiként az ott reájok ragadt édesség meg ne változzék. Mi a borokat itt oly helyre vetjük, hogy az éltető aër is nem férhet hozzá. Satis est. Isten hozza kldet jó egészségben hozzánk. Az urak jól viselik magokat, szokások szerént kimennek vadászni, néha rendkívül is ő ngokkal együtt, de az igen ritkán esik. Balpatak uram is Barakoni urammal együtt húségesen vigyáznak ő ngokra. Az minemü czédulácskát irt volt kld Péternek, urunk elolvasá ugyan itt a scholában és igen neveté az mit irt kld asszonyunk felől Péternek: tudod micsoda természeti vagy asszonyunknak.

Tolnai uramat köszöntöm barátságosan.

Albae, 1637. 3. Maji.

Kglmed jóakaró attyafia, barátja,
szolgotársa szolgál kldednek míg él
Keresztury Pál.

Fekete Lőrincz uram éljen sokáig, szivem szerint kívánom.

Külszím: Generoso dno Sigismundo Herczeg de Veresmarth, illmi principis aulae familiari primario etc., dno mihi honorandissimo etc.

Három év mulva (1640.) az udvari iskola Fejérvárott ezen alakjában megszűnt létezni — de a kollégium mellett, sőt helyesebben mondva magában a kollégiumban azután is állott fenn külön osztály a főurak és nemesek, s külön a nem nemesek gyermekei számára, ugyanezen Keresztury Pálnak vezetése alatt, s ilyen módon az egyházi és világi pályára készülők nevelése el volt választva.

II.

Az a siker, melyet Fejérvárt elért az udvari iskolával, arra bírta Rákóczyt, hogy Sáros-Patakon is tegyen kísérletet hasonló intézet felállításával. Ennek az iskolának felvirágoztatását mindig szivén viselte, azután is, hogy mint fejedelem nem lakott ottan. Évenként küldött alumnusokat nagyobb külföldi egyetemekre, leginkább Hollandiába, hogy ott papokká, tanárokká képezzék magu-

kat, kiktől térítvényt vett, hogy az ő kívánata szerint mint papok vagy tanárok fogják őt szolgálni.

Egy ilyen alumnust, Bényei Jánost hazatérte után ¹ a pataki iskolában alkalmazott mint tanárt. 1637. nyarán érkezett hozzá Fejérvárra egy német protestáns pap kíséretében, ki Rákóczynál politikai küldetésben járt. Mikor Fejérvárra érkeztek, volt az ifjú hercegek konfirmációja s ott intézkedett Bényeiről is a fejedelem; sárospataki professzorral nevezte ki őtet s éppen a nemes ifjak tanításával bizta meg, szétválasztván ilyen módon itt is, mint Fejérvárt az egyházi és a világi pályára készülők nevelését.

De a kísérlet nem jól sikerült.

1638-ban Bényei 35 ifjat, a «nemesség színit» vett keze alá, de tanítványai száma 1639-re már csak 8-ra olvadt le, ezek közül is egy pár pap vagy közönséges ember fia volt. Tolnay István sárospataki első pap s az ottani kollégium vezetője szép reményeket kötött Bényeihez, de ezek nem valósultak. Rákóczy a dolgon változtatni akart: elhatározta, hogy Patakon a nemesek iskoláját elváltatja a rendes iskolától s e célból Bényeit 1638. végén magához rendelte Váradra. Ez ekkor egy emlékiratot nyújtott be Rákóczynak, s a fejedelem ellenvetéseit s elhatározásait magára az emlékiratra jegyezte fel, mely egész terjedelmében így hangzik:

¹ Bényei János 1634-ben már tanított Gyula-Fejérvárott a Schola aulica-ban, s ez évben adta ki a *Janua lingvarum bilingvis* című munkát, melynek ajánló-leveletét a két herceg írta alá. Innen ment a németalföldi egyetemekre, honnan 1637-ben tért haza. Tolnay István sárospataki első pap 1637. július 6-án írja Rákóczynak: «Bényei János uram megérkezett, vala szándéka, hogy ngodhoz Erdélybe mindjárt bemenne az ngodhoz való háladatosságának megmutatásáért, mind pedig annak a dolognak ngod előtt való bévebb proponálásáért, melyet Klobusiczky uram ngodnak intimál, de én jobbnak ítélem, ha ngodtól értünk ez dologban. Azért kellessék-e ngodhoz bemenni avagy nem? az ngod klmes parancsolatjához tartja magát. Én igen akarnám sok okokra nézve, ha ő kegyelme köztünk maradhatna és itt az pataki scholában taníthatna, melyet hogy ngod meg is engedjen, ngodtúl alázatosan követem. Mivel, klmes uram, az centuriákat legátaljabb útjának tartom én is az deák nyelvnek megtanulására, felvették ugyan az mi scholánkban sok helyen, nemcsak Patakon, de azon renddel és olyan hasznosan nem tudják tanítani az scholamesterek, mint Keresztúry uram szokta. És mivel Bényei uram hozzá szokott volt az ő klme tanításának rendihez, sok hasznot tehetne az mi scholánkban.» Közölve a Prot. Egyh. és Iskolai Lap 1875. évf. 1124. l.

*Bényei János folyamodása Rákóczyhoz, ennek válaszával
1639. január 6.*

Illustrissime princeps, dne, dne ac patrone clementissime.

Ngodhoz való jövelelem okait, az ngod klmes parancsolatja szerint, ngod eleiben alázatosan így terjesztem:

1. Akartam ez ideig való hallgatásom után az ngodtul reám biztattott pataki scholában tanuló nemes ifjúságnak mostani állapotját ngodnak jelentenem.

Jól tudom, klmes uram, hogy ngod másoktól is értett ez felől, de mivel én veszekedem és gyalázodom miatta, illendőnek itiltem, hogy én tülem is értse ngod.

Az ngod igaz fejedelmi buzgóságát országunknak s eklezsiánknak ezaránt való előmozdításában mindenek ismerik és dicsérik, de bizonyosan elhigye ngod, hogy ez úton s módon, melyen elindultunk s járunk, az ngod istenes végét s célját el nem érhetjük. Mert 1. Jóllehet én tavaly esztendőkön az nemes-ségnek színét num. 35 kezem alá vettem volt, de immár annyiban köt az dolog, hogy azoknak nagy részét kényszerítettvén tülem elbocsátani mostan immár csak nyolczat tanítsak az nemesek közül. Azok is peniglen kettő vagy három kívül vagy pap vagy közönséges emberek fiai. A többit az collaboratorok tanítják az szokott mód szerint az Fevényesi uram inspectioja alatt. Azonban az a hire hogy ngod engemet kiváltképen az nemességnek kedvéért tart Patakon és arra nézve ha kiket elvisznek a scholából, avagy ha némelyek nem proficiálnak, engem kárhoztatnak, holott én reám azoknak semmi gondjok nem biztattatik. 2. Mert az kiket tanítok is, nem taníthatom úgy amint akarnám, im ilyen akadályokért:

Elsőben mert azok mind öreg korokban költek kezem alá és immár jobb részére csak napot számláló béresek. Ki három holnapig, ki félesztendeig akar (az szüleik rendelésébül) az scholában lakni. És azért némelyek elkedvetlenülvén, csak az lovaglásrul, vadászásrul etc. gondolkodnak, némelyek penig az rövid idő alatt mindent akarván tanulni, semmit sem tanulhatnak.

Másodszor mert elméjük immár holmi hitvány praeceptumokkal és regulákkal imigy amúgy elfoglaltatván, énnekem nem az én tanításban való módomat, hanem az ő bevett szokásokat kell követnem.

Harmadszor mert mindeniknek praeceptora vagyon, a kik engemet az tanításban nem segítenek, hanem inkább megakadályoztatnak, mivelhogy a gyermekeket idejekorán nem bocsátják hozzám. Annakfelette a mit tanítanak is, másképen tanítják mint én.

Gyakorta penig ha én egyet tanítok, ők más tanítanak és így az ifjúságnak elméjét zavarjuk s tompítjuk inkább, mint épít-

jük. Volnának ezaránt több panaszaim is, de azokkal mostan ngodat nem terhelem.

3. Mert ha ez mostan alattam levő ifjacskákat szárnyokra repíthetem (mely ez jövődő tavaszon és nyáron, ha isten éltet, megleszen) én jó lelkiismerettel másokat ezekhez hasonlókat kezem alá nem vehetek, látván azt hogy minden nyughatatlanságomnak jutalma csak gyalázat. Ha szintén épülnek is némelyek, azt fogják rá, hogy az előttem való mesterektől tudják a mit tudnak.

Értettem kegyelmes uram, ngodnak néminemű dispositioját az nemességnek az schola kívül való taníttatása felől. De az én csekély értelmem szerint költségesebb ez is, hogy sem mint hasznos.

Elsőben mert így az patronusok az scholától elidegenednek, mert egy az, hogy a kiknek gyermekek ott nem leszen,¹ a scholára kevesebb gondot fognak viselni, más az pedig hogy az scholán kívül felnevekedett nemesség soha nem leszen oly szívvel az scholához és a scholai s eklézsiái rendhez, mintha a schola kebelében az diákság között nevekednek fel. Az deákság is pedig megfogytokzik, elkedvetlenedik és az paraszt gyermekek tanításában is restebben forgolódik.

Ezek közül származnak peniglen az prédikátorok és gyakorta még az politicában is sok hasznos személyek.

Másodszor² mert mentül több volna az gyermekség, annál könnyebben s boldogbul tanulna, ha jó igazgatója volna.

Harmadszor ha minden rendbeli kicsiny és öreg nemesség az schola kívül taníttatik, különben a nem lehet, hanem classisokra kell őket osztani és az classisok szerént collaboratorokat kell az mester mellé rendelni. Mely ha úgy leszen, azon collaboratorok által mind egy költséggel és munkával taníttathatnának az közönséges emberek gyermeki is.

Negyedszer mert ha az nemességnek tanításában valami jó mód találtathatnék, tehát az scholában lakó diákság azt az módot eszében vevén, ő is az ő mesterkedésében jövődében azon módot követné.

Ez az én kicsiny experientiám s okoskodásom szerint így ítélném illendőbbnek:

1. maradna az egész gyermekség az scholában:

2. rendeltetnének négy vagy öt collaboratorok, a kik mindenkép attul az mestertől függenének. Ezeknek fizetések kitelnék az harmadik mesternek rendeltetett fizetésből, mely anélkül is vesztég áll. Ha pedig ez fizetésre collaboratorok nem találtatnának, (aminthogy nem is találtatnának) tehát meg kellene parancsolni

¹ *Oldalt Rákóczy kezével*: Talám az munkától fél.

² *Oldalt Rákóczy kezével*: Lám elég volt Keresztury uramnak s egyik sem volt: ugyan embernek tudta őket tanítani. Veszem én eszemben házasságra vágyódik, s az miatt nem akarna az istenes munkára érkezni.

az főmester uramnak, hogy senkit az scholábul valamely híres mesterségre és főállapotra ne adna, valaki esztendeig avagy fél-estendeig collaboratorságot nem viselt volna.

3. Erre az tisztre ngod rendelné azt, a kit illendőnek ítélne. A mi az én állapotomat illeti, én az én vékony értékem szerint mindenre kész vagyok.

És azt reménylem, hogy ha arra való készültre két vagy három hónapom engedtetnék, és isten egészségemet megtartaná, nem sok idő alatt oly karban állathatnám az gyermekiség tanításának állapotját, hogy ngod örömmel hallana felőle.¹

II. Juthat ngodnak klmes uram eszében, hogy Fejérvárrul kijöttömben, hagyttam volt² Keresztury Pál uramnál 100 tallérokat, melyeket az ngod klmes adakozásából vettem volt. Azokat az a német pap ember, ki akkor ngodnál forgott, vitte-e el magával avagy nem? Ha elvitte, hova lett vele, nem tudhatom. Az adósim közül némelyek immár alá is érkezének, kéri rajtam az adósságot. Honnan tegyek eleget, ha az a száz tallér eltéved nem tudom. Akarék annakokáért ngodtul felőle értenem, mit kellésék reménylenem s cselekednem.

III. Az szegény atyám uram szintén előregedett,³ csak maga vagyon feleségestül egy kicsiny leánykájokkal. Szolgákat ez szük időn nem tarthat. Alázatosan könyörgök azért ngodnak, méltóztassék ngod nyavalyás embernek valami könnyebbítéssel lenni az szer járásra nézve, melyet én a holtomig való hűségemmel szolgálhassak meg ngodnak.

IV. Időmet halandó voltomat, az isten törvényét és minden-napi szükségimet s kísérletimet meggondolván, immár az házasságrul is gondoskodom. A melyet is ngodnak hire nélkül nem akartam cselekedni: sőt azon is alázatosan kérem ngodat, mint klmes patronus uramat, fogyatkozott állapotomat megtekintvén, méltóztassék ngod valami segedelemmel lenni.⁴

Ez nagy dolgokrul ngodtul klmes resolutiot vár Bényei János Ngodnak alázatos szolgálja.

¹ *Oldalt Rákóczy kezével*: Bár eddig is hallhattunk volna, mi bizony annak örültünk volna.

² *Oldalt Rákóczy kezével*: Mi megadtuk, ő kegye dolga.

³ *Oldalt Rákóczy kezével*: Informatiót veszünk az praefectustól róla.

⁴ *Oldalt Rákóczy kezével*: Mi úgy értjük s úgy is vagyon, kit mi akárkitől sem ellenzettünk soha is, mindazáltal akartuk volna, ha annak előtte hatta volna jó emlékezetét az scholában, ehez is úgy fogott volna, mert ha eddig nem érkezett vagy azt elmulatta volna ezután hogy azt suppleálhassa s jobban serénkedhessék, mi igazán írjuk, meghült a reménség bennünk; mi az fejében tanéttattuk volna, hogy másoknak is jó példaadó legyen s hasznosan is munkálkodjék, de az is meghült bennünk. Ám lássa! mi isten előtt is megfelleltünk hivatalunknak, neki bizony elég számadása leszen, ha az isten anyaszentegyházát resten, károsan s haszontalanul fogja építeni, reá bizoott
..... nem kezd kérkedni, ugy az mint isten kívánja. 6. Januarii, Várad, 1689.

Elhatározását ez emlékiratra Rákóczy saját kezével írta fel s az így hangzott:

Ide bár ezekért ne jött volna, mert minékünk ezt másképpen is értésünkre adhatta volna, volt is mi utánunk az pataki főpraedicatornak annyi hatalma, arról vele consultálkodhatott volna és meg is izenhette volna. Az mi akadékokot számlál, az fundamentom nélkül valók, mert lám Fejérvárott is valamennyi nemes ember gyermeke Erdélben vagyon, nem az ott való oskolában, hanem Kereszturi uram keze alatt tanultak, inkább arra kell már jó dajkái is az ecclesiának, úgy is láttuk, hogy akárki hol tanuljon, de ha jó conscientíája nem leszen, kevés tekinteti leszen arra, hol tanult. Az pataki oskolában is az ki menni akar, nem az nemes emberek gyermeke kedvéjért, hanem maga tanulásáért szokott menni, kiki magának tanulván; úgy is tudjuk mindenkor más úton is kenyere volt az pataki scolában az jó indulatú tanuló ifjúnak, ha nemes ember gyermekét nem tanította is, de hihető, azt azok sajnálják inkább, kik nem annyira az tanulásért, mint mások után való nyalakodásért töltik az időt héjában az schola mellett. Úgy vagyon, nemes ember gyermeke nem leszen pappá, de az mire szegény nemzetünkben az ecclesia állapotja kezde hanyatlani, nagyobb szüksége volna az ecclesiának az jó nemes emberek patronusságára, mintsem ugyan sok deákra is. Mi egyszeri rendelésünkben hátra nem akarunk állani, istenre hagyjuk annak áldását és nevedését, az mint szent Pál ad Corintios primo capite 3. verso is szól, mi is arra bizzuk s azt mondjuk, az mi parancsolatunk azok: mi utánunk függvén s hallgatván az pataki főpaptól, ha kegyelmességünkkel élni akar, azt cselekedje s abban járjon el hasznosan, serényen dicséretesen, az mit eleiben ad mi nevünkkel mind neki s mind az több társainak. 6. Januarii, Várad, 1639.

S ezzel a fejedelem az ügyet elintézte, kimondván a bifurcatio keresztülvitelét ezen intézetben is. De a nehézségek még azzal sem oldattak meg, hogy Bényeit két év mulva a mádi egyház lelkészévé nevezte ki.

III.

A kassai domus regia volt a ház, melyben a generális lakott s mely a fejedelmeknek is, amint Kassát birtokukba vették, székhelyül szolgált. A felsőmagyarországi öt szabad királyi város — s köztük Kassa a legnagyobb — egészen lutheránus város volt, szoros szövetségben egymással, közel száz év előtt nyert kiváltság-levelek alapján. Szorosan ragaszkodtak kiváltság-

leveleikhez s gondosan vigyáztak, hogy azon rés ne üttessék. Mind az öt város tanácsa lutheránus volt. Területükön ezek más vallást nem akartak tűrni, mint a lutheránust: sem kálvinistát, sem pápistát. Mint elődjei, úgy Rákóczy is kénytelen volt a városnak engedményeket tenni, s 1644-iki támadása alkalmával csak úgy foglalhatta azt el, hogy a város régi kiváltságainak megtartására kötelezte magát. (1644. márczius 29.) Csupán a maga saját s a generális személyére nézve tettek kivételt: beleegyeztek, hogy a fejedelem tartasson a maga udvarában udvari prédikátort, de a nélkül, hogy ez magában a városban prédikálhatna, temethetne, keresztelhetne. Udvari papjává e kiegyezés alapján Regéczy Ferenczet nevezte ki, helyettes generalissá pedig, mikor a városból távozott, Reöthy Orbánt.

Kálvinista ember egyházat iskola nélkül nem is képzelt. A mint az udvari egyház szervezve volt, a fejedelem azonnal iskolát is állított fel mellette magában az udvarban, mely e szerint csakugyan udvari iskola volt. Ennek szervezése már 1645-ben megtörtént. Szemere Pál kassai kamarai tanácsos írja 1645. június 14-éről Lorántfy Zsuzsánnának, a fejedelemasszonynak: «Kegyelmes asszonyom, itt való nagyságtok kassai eklezsiájában levő valami tudós ifjú kántorért, úgy hogy egyszersmind egy rector is lehessen, kegyelmes uraink parancsolatjából im oda küldtük Tatrosi uramat. Nagyságod méltóztassék fölöle kegyelmesen parancsolni Verőczy uramnak ő kegyelmének, ő kegyelme adasson oly tudós jó erkölcsű ifjat, az ki néha szép hasznos praedicatioval is segíthesse az nagyságtok praedicatorát is Regéczy uramat, és legyen nagyságtok fejedelmi méltóságának öröme is.»

Szemere Pálnak egy későbbi, szeptember 28-án kelt levele, melyet hasonlólag a fejedelemasszonynak írt, még sokkal részletesebb adatokat közöl az udvari iskoláról: «az nagyságtok kegyelmes parancsolatját alázatos engedelmisséggel elvöttem s mit parancsoljon nagyságod nekem alázatos igaz hívének, alázatosan meg is értettem. Az előbbeni kántornak itt az nagyságtok kassai eklezsiájában az mi kegyelmes urunk micsodás fizetést rendelt volt, az nagyságtok kegyelmes parancsolatjából fölkerestetvén az archivumban, im oda küldtem az nagyságtok méltóságos kezéhez; most hogy Ónodban voltam urunknál, az minémű jegyzést ő nagyságának beadtam, még annyija sincs, mivel akkor sietségemben nem

kereshettem vala fel az kamarán. Azon elsőbeni kántor ezzel szintén felérhette kegyelmes asszonyunk, mert az igen tudatlan volt s egyéb szolgálatot sem tött kántorságánál: de ez mostani Eöry Bálint uram igen jó tudós legény, igen jó praedicator, a nagyságtok praedicatorát Regéczy uramat nem kevésbé segíti és bizonynyal írom nagyságodnak, nagy hasznosan, és penig az egész eklézsiában. Harmadik tisztjei: conrector, az ifjúságot és főember gyermekit sokkal jobban s hasznosabban tanítja az főbbik nagyságtok scholamesterénél. Most is alázatosan könyörgök nagyságodnak mint kegyelmes asszonyomnak, nagyságod az isten ekléziájához való szeretetiért méltóztassák kegyelmes urunk előtt fizetését feljebb vitetni, mert bizony két annyi fizetésre is érdemes az a jó ifjú legény.»

«Az mi az nagyságtok itt való alumnusát illeti, ő nagysága kegyelmes urunk azok felől ilyen kegyelmes dispositiot tött, hogy tiz számig való alumnust tartsunk, az kiknek mindennapi praebenda-czipójok mindenik személyre négy-négy czipójok kijárjon, heti pénzek húsra mindenik személyre minden hétre husz-husz pénz, ruházatjuk esztendeig minden személynek tiz-tiz forint, s ennyit e szerint adat ki, kegyelmes asszonyom; de ezenkívül is házanként is főzetnek hitünkön való emberek ezeknek, és az én konyhámnál is s más becsületes emberek konyhájánál is vagyon ezeknek táplálásuk; mindazáltal nagyságod kegyelmes gratiáját várják alázatosan ezek is. Egy most kiholt közülök, az kit nagyságtok költségével temettettem el, mivel a mi hitünkön való nagyságtok praedicatorának és scholájának az nem szabad az mások feleit eltemettetni, s meg sem engedik.»

A kassai reformált udvari iskola I. Rákóczy György idejében az maradt, a mi kezdetben volt: tehát az udvarban állott fenn és ott működött. Révész Kálmán a Történelmi Tár XVI. évfolyamában (551. l.) kimutatta, hogy magában a városban csak 1655-ben állított fel reformált iskola. A cikkben, melyre itt hivatkoztam, Révész a kassai iskola törvényeit közli. Magában is nagyon becses dolog, s éppen ezért önkéntelen felebbreszti ez óhajást: vajha a szakemberek valahára már összegyűjtenék a hazai iskolázás történetére vonatkozó adatokat s megtennék az előkészületeket a «*Monumenta Hungariae Paedagogica*» szerkesztésére s kiadására.